

O „przykładnym małżeństwie” według Elżbiety Drużbackiej

Elżbieta Drużbacka, *Przykładne z wiernej i statecznej miłości małżeństwo*, wydała Aldona Sieradzka-Krupa, Biblioteka Pisarzy Polskiego Oświecenia, t. 26, Warszawa 2024, 380 s.

Przykładne z wiernej i statecznej miłości małżeństwo autorstwa Elżbiety Drużbackiej ukazało się jako 26 tom Biblioteki Pisarzy Polskiego Oświecenia. Spoczywający dotąd w rękopisie romans wydobyła, opracowała i wydała Aldona Sieradzka-Krupa. Edycja tego obszernego fabularnego i wierszowanego dzieła jest pierwszą pełną publikacją utworu. Jak pisze autorka wydania: „*Przykładne z wiernej i statecznej miłości małżeństwo* nie miało tyle szczęścia do wydawców co inne utwory fabularne Elżbiety Drużbackiej. [...] Romans ‚matrymonialny’ spoczywał dotąd w rękopisach, choć jego urywki opublikował jeszcze w wieku XIX na łamach prasy kobiecej odkrywca dzieła, Henryk Biegeleisen”. A więc obecna edycja jest faktycznym pierwodrukiem poematu Drużbackiej.

Elżbieta Drużbacka, urodzona w 1698 roku autorka wierszy religijnych, satyrycznych, panegirycznych, poematów opisowych, utworów moralizujących i napominających, uważana za jedną z najciekawszych osobowości twórczych czasów saskich, należała niewątpliwie do grona pisarzy decydujących o kształcie literatury szeroko rozumianego polskiego Oświecenia. Drużbacka nazywana była nawet – przez niektórych jej współczesnych – polską „dziesiątą Muza” lub „Muza Sarmacką”. Chwalono jej twórczość za wyrażanie prawdziwych uczuć i przeżyć, ale także za powagę i rozsądek, który cechował jej osąd rzeczywistości. W czasach późniejszych wiele uwagi poświęcił jej poeta Antoni Lange, który – jak we *Wprowadzeniu do lektury* przypomina Aldona Sieradzka-Krupa – planował jeszcze na początku XX wieku wydanie całości poematu Drużbackiej. Lange cenił zarówno jej talent jak i – mimo pewnych zastrzeżeń – jej sztukę poetycką. Daleko bardziej krytycznie o autorce *Opisania czterech pór roku* wypowiedział się Ignacy Chrzanowski, który w swej wydanej w 1906 roku *Historii literatury niepodległej Polski* pisał, że Drużbacka „Nie była [...] ani dziesiątą, ani w ogóle żadną Muza: pewien przyrodzony talent miała niewątpliwie, ale wskutek braku gruntowniejszego wykształcenia nie mogła go rozwinąć i uszlachetnić”. Te różnice w ocenie poetki

świadczą nie tylko o odmiennych perspektywach badawczych i krytycznoliterackich, ale także o tematycznym i stylistycznym zróżnicowaniu jej twórczości.

Obecne wydanie poematu *Przykładne z wiernej i statecznej miłości małżeństwo* przygotowane zostało zgodnie z kryteriami edytorskimi przyjętymi w Bibliotece Pisarzy Polskiego Oświecenia. Całość wydania składa się z wprowadzenia do lektury, tekstu romansu, krótkiego utworu o charakterze dydaktycznym, którym Drużbacka zamyka swoją opowieść, komentarzy oraz aneksu złożonego z ilustracji i tabeli z rozrysowanymi relacjami łączącymi bohaterów romansu.

Wprowadzenie przybliży postać Drużbackiej, przedstawia i krótko charakteryzuje jej twórczość. Zasadnicza część wprowadzenia poświęcona została problemom, jakie dla czytelników, ale i dla wydawcy stwarza tekst *Przykładnego z wiernej i statecznej miłości małżeństwa*. Wynikające z – jak pisze Aldona Sieradzka-Krupa – „niejednorodnej konstrukcji” całości. Ta „niejednorodność” czy różnorodność polega na połączeniu w kompozycyjną całość form odmiennych gatunkowo i opatrzenie ich wspólnym tytułem. W ten sposób mamy w jednej ramie tytułowej przedstawiony poemat opisowy, czyli *Opisanie Arkadyi*, następnie pojawia się romans, czyli *Przykładne z wiernej i statecznej miłości małżeństwo* i zamykającą całość niewielką rozmiarami część zatytułowana *Dwa zwierciadła niepochlebne dla ziomków moich Polaków, od dwóch narodów przysłane dla częstego się przeglądania*. Autorka edycji słusznie wyjaśnia relacje łączące poszczególne części utworu i jednocześnie tłumaczy znaczenie całości powstałej z takiego gatunkowego zestawienia.

Wprowadzenie do lektury romansu autorstwa Elżbiety Drużbackiej otwiera garść uwag biograficznych, które przybliżają postać poetki żyjącej w latach 1698–1765. Drużbacka, wywodząca się z wielkopolskiej średniozamożnej rodziny szlacheckiej Kowalskich, pozostającej w bliskich relacjach z magnacką rodziną Sieniawskich, od wczesnej młodości uczestniczyła w życiu dworskim. Dzięki temu zdobyła nie tylko wyjątkową szansę rozwoju swojej twórczej osobowości, ale także możliwość spełnienia i urzeczywistnienia literackich planów w kręgu kultury arystokratycznej. Dysponowała wiedzą, obyciem i doświadczeniem, które wykorzystywała w swojej twórczości. Zwrócił na nią uwagę Józef Andrzej Załuski, który już w 1752 roku wydał część jej utworów poetyckich w tomie zatytułowanym *Zbiór rytmów duchowych, panegirycznych, moralnych i światowych*. Dzięki tej edycji Elżbieta Drużbacka stała się poetką czytaną i popularną. Nazywano ją nie tylko – jak wspomniałem wyżej „Muzą Sarmacką” – ale także „polską Safo” przydając tym porównaniem jej twórczości blasku i znaczenia. Ale – poza konwencją panegiryczną – zauważali ją i wspominali o niej – jak pisze Wacław Borowy – Ignacy Kra-

sicki i Hugo Kollataj. Autorka *Przykładnego z wiernej i statecznej miłości małżeństwa* zajmowała więc wyraźne miejsce w przestrzeni literackiej polskiego oświecenia. A i później – jeśli prześledzimy historię recepcji jej twórczości – nazwisko autorki *Zbioru rytmów* było wielokrotnie przywoływane. Jak pisze Aldona Sieradzka-Krupa: „Twórczość Drużbackiej była w jej życiu nie tylko miłym zajęciem czy sposobem podziękowania protektorom. Lecz także drogą do ekspresji żywiołowej osobowości, bogatej wyobraźni, bystrych obserwacji, niekiedy złośliwych podsumowań wydarzeń towarzyskich”. To zwięzła, ale niewątpliwie trafna charakterystyka chłonnej i twórczej natury autorki *Opisania czterech pór roku*.

Zasadnicza część wstępu obecnej edycji poświęcona została samemu tekstowi utworu. Sieradzka-Krupa wyjaśnia – co bardzo ważne – w sposób rzeczowy i klarowny funkcję kolejnych części składających się na dzieło. Aby tę kwestię lepiej i dokładniej przedstawić, autorka wprowadzenia tworzy listę gatunków, po które Drużbacka, pisząc romans, sięgnęła i które wykorzystała. Dzięki temu struktury poetyckie poszczególnych części oraz kompozycja całego romansu stają się bardziej czytelne i zrozumiałe. Te odniesienia pozwalają również wskazać z jednej strony na różnice i odmienności między wzorcem gatunkowym a praktyką pisarską Drużbackiej, z drugiej pozwalają podkreślić to, co je łączy. Taka genologiczna i teoretycznoliteracka perspektywa oświetlająca kompozycję romansu Drużbackiej, wyjaśnia i tłumaczy ponadto sens osadzenia utworu w tradycji historycznoliterackiej, ukazując całe zaplecze tradycji źródłowej, z której poetka czerpała.

Jednocześnie dowiadujemy się, że klamrą łączącą wszystkie zastosowane przez Drużbacką formy „[...] to temat wolności oraz ujawniający się na różne sposoby w każdej partii dzieła problem ciągłej walki między przeciwieństwami: cnotami i wadami, przeciwstawnymi racjami, emocjami i rozumem, wolą własną i czyjąś, a także problem szczęścia rodzinnego i jego znaczenia dla całej wspólnoty”. Tak – w syntetycznym zarysie – przedstawia się dynamiczny układ wątków tematycznych przewijających się przez utwór Drużbackiej.

Aldona Sieradzka-Krupa omawia następnie poszczególne części romansu zaczynając od części opisowej, prowadząc dalej czytelnika poprzez kolejne rozdziały partii romansowych aż po zamykające utwór *Dwa zwierciadła*. Warto podkreślić, że w każdym z tych omówień autorka starała się – poza przybliżeniem treści – przedstawić również kontekst tradycji tematyczno-gatunkowej. Dzięki temu wprowadzenie do lektury merytorycznie przygotowuje czytelnika na spotkanie z tekstem utworu i jego budową. Autorka wstępu słusznie podkreśla, że Drużbacka poprzez porównanie w części pierwszej powieści dwóch nacji: mieszkańców Arkadii i Greków przedstawia to, co dobre i godne naśladowania i to,

co naganne i niewłaściwe. *Opisanie Arkadyi* ma więc – jak zauważono – dzięki opisowi krainy utopijnej, arcydoskonałej charakter uniwersalny, trafiający i przylegający do wyobraźni i potrzeb aksjologicznych niezwykle szerokiego i zróżnicowanego grona odbiorców, pełniąc jednocześnie funkcję edukacyjną. Arkadyjski wzorzec, zgodny z oczekiwaniami czytelników, sprawiający radość w trakcie lektury, zostaje przeciwstawiony obrazowi prezentującemu odrażające i wręcz barbarzyńskie w tym kontekście zachowania i obyczaje Greków. Ich przedstawienie posłużyły poetce do opisanie i zaprezentowania kulturowego „antywzoru”. To przeciwstawienie, będące osią konstrukcyjną całej części pierwszej utworu, zostało przez edytorkę jasno i przejrzyście wyjaśnione a także właściwie skomentowane. Szczególnie ciekawe są uwagi o wykorzystaniu przez Drużbacką arkadyjskich klasycznych i chrześcijańskich rajszych obrazów w opisie przedstawianego przez nią świata. Nawiązanie do stałych motywów obecnych choćby w *Bukolikach* Wergiliusza, to dowód na znajomość tradycji i zdolność do intertekstualnego jej wykorzystywania.

Aldona Sieradzka-Krupa, omawiając szczegółowo kolejne części utworu Drużbackiej, porządkuje układ fabuły romansu. Pozwala to czytelnikowi przygotować się do lektury utworu tak, aby rozpoznać właściwy bieg fabuły i nie zgubić się w pułapkach powtórzeń i nie stracić orientacji wśród natłoku epizodów. Autorka wstępu bardzo precyzyjnie i rzetelnie analizuje poszczególne rozdziały opowieści Drużbackiej, dając tym samym pełną wykładnię interpretacyjną utworu.

Tekst został opatrzony szerokim i rozbudowanym komentarzem edytorskim. Aldona Sieradzka-Krupa przedstawiła w nim i szczegółowo opisała wszystkie źródła tekstu. Dzięki zebranim tutaj informacjom dowiadujemy się, że utwór Drużbackiej zachował się w pięciu kopiach. Są to oczywiście kopie rękopiśmienne i – to dla ustalenia podstawy wydania rzecz ważna – jedna z tych kopii, „przekaz A” był przez poetkę „bez wątplenia sygnowany”. Autorka edycji przedstawiła ponadto sieć relacji pomiędzy poszczególnymi wariantami tekstu. Dzięki temu możliwe staje się przesledzenie układu ich wzajemnych zależności i ustalenie, które rękopisy pochodzą od których.

Wydanie *Przykładnego z wiernej i statecznej miłości małżeństwa* Drużbackiej odznacza się wielką starannością opracowania filologicznego i edytorskiego. Poza wyczerpującym komentarzem edytorskim, w którym uwzględniono opis źródeł i przedstawiono zasady transkrypcji a więc odnotowano tutaj wszelkie zmiany dotyczące pisowni, interpunkcji i form końcówek deklinacyjnych i koniugacyjnych, mamy także niezwykle obszerny i szczegółowo opracowany aparat krytyczny. Odnotowano w nim wszystkie warianty, zmiany i różnice słowne w tekstach poszczególnych przekazów. Aparat krytyczny odzwierciedla rzetelność pracy edytora.

Całość została dopełniona objaśnieniami odsłaniającymi źródła kulturowe i językowe, z których poetka czerpała pisząc utwór. Należy w tym miejscu wspomnieć także o słowniku wyrazów archaicznych oraz o indeksie osób i postaci występujących w tekście. To są uzupełnienia niezwykle cenne i potrzebne w trakcie lektury. Zarówno wstęp jak i komentarze edytorski stanowią przykład – raz jeszcze powtórzę – rzetelnego i wyczerpującego opracowania tekstu.

Edycja *Przykładnego z wiernej i statecznej miłości małżeństwa* Elżbiety Drużbackiej stanowi nie tylko znaczące uzupełnienie dotychczasowego braku w kanonie jej pism wydanych drukiem, ale w sposób istotny poszerza wiedzę na temat jej talentu, erudycji i znajomości sztuki poetyckiej.

Wojciech Kaliszewski